

TBA – Grundläggande principer

De insatser för barn med autism som är bäst vetenskapligt dokumenterade bygger på tillämpad beteendeanalys, TBA. Här presenteras de grundläggande principerna för TBA.

Ur ett beteendeinriktat perspektiv har personer med autism biologiska avvikelser jämfört med andra människor som begränsar deras förmåga och motivation till inläring i en vanlig miljö. En del uttrycker det som att barnets inlärningsprofil och miljön inte riktigt passar ihop. Man kan säga att ett barn med autism gör vissa saker för mycket och andra för lite eller inte alls jämfört med andra barn. Exempelvis är det vanligt att det är för mycket utbrott och för lite lek, kommunikation och samspel med föräldrarna. När man planerar insatser med ett TBA-upplägg, kan autismen hos barnet definieras som ett mönster av vad han eller hon gör för mycket eller för lite av.

Barn med autism har svårt att lära sig saker utan särskild undervisning. De behöver ofta träna på att utföra det de har lärt sig i olika miljöer eftersom de inte självklart överför det de lärt sig från en situation eller miljö till en annan utan övning eller uppmaning, de har så kallade generaliseringssvårigheter. Det övergripande målet för ett TBA-upplägg är att skapa inläringssituationer som motiverar barnet och där barnet lyckas, för att öka hans eller hennes olika färdigheter och förmågor som lek, kommunikation och vardagliga sysslor.

I ett TBA-upplägg utgår man från generella principer för inläring och beteende som har ett starkt forskningsunderlag. Insatserna bygger på noggranna observationer och bedömningar av barnet. Inlärningsstrategierna som används är utvecklade för att skapa möjligheter till effektiv inläring och hjälpa barnet att lyckas med sina uppgifter. Man utgår från hur varje barn betar sig, vad han eller hon gör för mycket eller för lite av, och fokuserar inte på de bakomliggande orsakerna till barnets svårigheter, som till exempel eventuella nedsatta kognitiva förmågor. Fokus ligger på det man kan iaktta. Varje barns upplägg är skraddarsytt utifrån just det barnets styrkor, svagheter och preferenser. Individualiseringen bygger på noggranna observationer av vad varje barn kan och hur det betar sig i olika situationer. Inlärningsprocessen registreras kontinuerligt för att följa hur barnet tillägnar sig färdigheter. På så sätt kan man också snabbt upptäcka om barnet inte gör framsteg och då förändra upplägget på lämpligt sätt.

TBA-upplägg för barn med autism är ofta mångsidiga, det vill säga man arbetar med flera olika utvecklingsområden, på olika sätt och i olika situationer. Riktmärken är hur barn i allmänhet utvecklas samt läroplaner i förskolan och skolan. Föräldrar är viktiga i hela processen och håller ofta i en del av träningen av sitt barn. Jämnåriga barn utan autism är också ofta viktiga i ett barns träning, som förebilder och lekkamrater.

TBA-upplägg kan användas i alla åldrar och kan vara användbart under hela livet. Sannolikt är det dock så att TBA gör mer nytta om insatserna sätts in tidigt i småbarnsåldern eftersom ett litet barn har mindre att hämta in. Ofta tränar man också intensivt, mellan 15-40 timmar i veckan. Intensiteten är tänkt att kompensera för att barn i vanliga fall lär sig nya saker under dygnets alla vakna timmar och på eget initiativ, medan barn med autism inte gör det.

TBA – Bedömning

Första steget i ett TBA-upplägg är att göra en beteendeanalys. Då iakttar man barnet för att se vad det gör i olika situationer och aktiviteter. Och vad barnet inte gör.

Innan en beteendeanalys genomförs bör barnet genomgå en omfattande diagnostisk utredning, bland annat för att kartlägga eventuella medicinska tilläggsproblem (hörsel, syn, epilepsi och liknande) samt för att få en bild av barnets färdighetsnivå.

Syftet med beteendeanalysen är följande.

- Identifiera målbeteenden, det vill säga de beteenden som träningen ska förändra. Det kan gälla något som barnet gör för mycket (till exempel stereotyper
-) eller för litet (till exempel lekar med leksaker). Detta kallas beteendeöverskott respektive beteendeunderskott.
- Göra en funktionell analys där man tittar på tre delar:
 - 1) antecedenten, som är det som vanligtvis föregår ett visst beteende och eventuellt utlöser det,
 - 2) konsekvensen, som är det som omedelbart följer beteendet och som kan öka eller minska sannolikheten för att beteenden ska återkomma, och
 - 3) sådana företeelser som kan förändra förhållandet mellan 1 och 2, som till exempel olika miljöfaktorer (fysiska, sociala och fysiologiska), hur barnet mår eller vad hon eller han tycker om.
- Göra en uppgiftsanalys, där man avgör vilka färdigheter personen behöver tillägna sig för att klara uppgiften.
- Utvärdera insatserna.

Funktionell analys

Det finns många sätt att göra en funktionell analys på. Enklast är att ställa upp ett så kallat ABC-schema. Det innebär att man registrerar varje gång ett särskilt beteende förekommer, vad som direkt föregår och följer på det, samt i vilka situationer det sker. A står för antecedent (det som föregår beteendet), B för beteendet och C för konsekvensen (consequence på engelska). En funktionell analys kan göras med större eller mindre systematik och noggrannhet. Vid särskilt svårbedömda situationer kan man behöva genomföra den funktionella analysen som experiment, där man testar vad som händer när man systematiskt varierar till exempel konsekvenserna.

Insatsen bygger direkt på vad som framkommit i den funktionella analysen. Om en funktionell analys visar att barnet får utbrott när man ställer krav, och att utbrotten leder till att kraven tas tillbaka, så kan insatsen dels fokusera på träning för att barnet ska lära sig andra sätt att reagera på krav, dels att omgivningen slutar att dra tillbaka sina krav i samband med utbrott.

Innan träningen börjar, måste man precisera nivån på målsättningen. Ett exempel kan vara ett barn där föräldrarna önskar att det ska börja skolan i en vanlig klass, men att ett enda aggressionsutbrott kan riskera att barnet inte kan gå kvar. I det fallet behöver målsättningen vara att barnet inte har några aggressionsutbrott. Ett annat barn kanske fladdrar med händerna. Det skadar ofta inte, och då kanske målet i stället kan vara att han eller hon inte ska fladdra med händerna i inlärningssituationer eftersom det stör lärandet.

På samma sätt analyserar man frånvaron av önskat beteende och vilka förhållanden som kan få barnet att utföra dessa (det som händer före och efter och i vilka situationer). Till exempel kan många barn med autism klara sina uppgifter bättre om de får instruktioner i bildform istället för att någon talar om för dem med ord vad de ska göra. Även här kan det vara till hjälp att använda ett ABC-schema både för att kunna specificera beteenden som barnet behöver lära sig och för att sedan kunna registrera när dessa inträffar.

När målen formulerats och man bestämt hur insatsen ska läggas upp, fortsätter man att räkna hur ofta personen utför målbeteendet. På så vis kan man registrera de förändringar som sker för att se om barnet når målen.

Analys inför träning av ny färdighet

När en ny färdighet ska övas in behöver man först analysera exakt vilka moment denna består av. Man gör en så kallad uppgiftsanalys. Att till exempel borsta tänderna på egen hand innehåller allt från att ta fram borste och tandkräm och klämma ut lagom mycket tandkräm, till att skölja ur handfatet och torka sig. Kanske måste varje moment läras in separat. Man måste hitta bästa sättet att ge instruktioner, använda bilder, tecken skrivna eller talade ord och så vidare. En annan viktig del är att hitta effektiv uppmuntran eller förstärkare. Variationerna mellan olika barn kan vara mycket stora. För någon kan en kram fungera bäst, för någon annan att leka med älsklingsleksaker.

Målen man sätter upp behöver anges i sekvens: först klara en färdighet i en en-till-en-situation, sedan i liten grupp och till sist kanske hemma i familjen. Annat som behöver registreras är hur ofta det finns förutsättningar för beteendet och hur mycket hjälp barnet behöver.

När ett barn med autism har lärt sig något nytt, behöver hon eller han ofta fortsätta att öva under en tid för att färdigheterna ska sätta sig ordentligt. I planeringen av insatsen, bestämmer man därför kriterier för när man kan anse att barnet bemästrar en färdighet. Det kan vara när det blir rätt i 90% av försöken, under fyra dagar i rad och både på dagis och hemma.

Beteendeanalysen och träningen går i varandra. Den inledande analysen ligger till grund för den första träningen. Under träningen visar sedan fortlöpande beteendeanalys och registreringar om barnet verkligen gör framsteg. Om inte, så förändras träningen.

(Denna faktatext är hämtad från Autismforum, www.autismforum.se)

Skribent: Vanna Beckman

Granskad av: Dag Strömberg, Ulrika Lång

Källa: Smith, S., Magyar, C. (2003).

PECS

PECS utvecklades 1985 av Lori Frost och Andrew Bondy, USA som ett resultat av svårigheter att framgångsrikt använda en mängd olika träningsprogram för kommunikation med små barn med autism.

Det introducerades i USA 1994 och spred sig snabbt genom landet och det introducerades i Sverige 1999, av Lori Frost och Andrew Bondy.

I Uppsala lär barnhabiliteringen ut PECS till barn med autism, de håller även i kurser för personal och föräldrar.

PECS utgår från principerna i The Pyramid Approach to Education (Bondy, 1996 och Bondy och Sulzer-Azaroff, 2001), som lägger grunden för kommunikationsträning.

The Pyramid Approach to Education

Grunden består av fyra element det första är fokus på **vad** vi bör lära eleven eller **funktionella mål**, vilket betyder att målen för elever med autism eller andra allvarliga funktionshinder ska vara samma som för alla elever, att de ska ha nytta av det i framtiden som t ex i ett arbete eller att kunna klara av ett boende. Och det ska användas funktionellt material vid inläring.

Det andra grundläggande elementet i basen handlar om att använda **kraftfulla förstärkningssystem** som ska vara ”naturliga” förstärkare som är viktigt för eleven, t ex träna att sätta på sig skorna och sedan som förstärkning får man gå ut.

Nästa område i Pyramiden handlar om funktionell **Kommunikation och Sociala färdigheter**.

Definitionen av funktionell kommunikation är: *Beteende (till formen definierat av samhället) som riktas till någon annan person som i sin tur ger relaterad direkt eller social förstärkning.* Med denna definition beskriver vi interaktionen mellan en ”talare” och en ”lyssnare” – oavsett om talat språk används. Om det inte finns någon lyssnare så är inte handlingen – även om den består av verbala yttranden - kommunikativ. Med andra ord ska eleven få en respons av en annan person, antingen av att få någonting t ex ett glas juice eller en social respons.

Den sista biten av grunden i pyramiden handlar om att **Förebygga och minska kontextuellt olämpligt beteende (KOB)** vilket lättast förklaras med att byta ut ett olämpligt beteende till ett bra.

De övre beståndsdelarna av pyramiden handlar om frågor som rör **hur** vi kan få en effektiv undervisning. Innan vi börjar en lektion med ett visst mål utvecklas en plan för att **Generalisera** den nya färdigheten.

Sedan ska det vara **Effektiva lektioner**, vilka kan se olika ut beroende på vad som ska läras in.

Därför behövs **specifika inlärningsstrategier**, t ex en *prompt* som kan vara en verbal påminnelse om vad som ska göras, *prompt* kan också vara en fysisk hjälp t ex vid påklädning.

Prompt är något som ska tränas bort med tiden, den är en hjälp för att eleven inte ska misslyckas.

Minska och korriger misstag, för att få så få misstag som möjligt gäller det att gå varsamt fram i lärandet, det ska vara små gradvisa förändringar och maximal förstärkning.

Innan undervisningen börjar förutses det vilka misstag eleven kan göra och utifrån det utvecklas en plan på hur de ska svara på dessa.

Slutligen gäller det att **samla och analysera data**, det gäller att hitta ett bra sätt att få information om lektionerna varit givande och gett resultat.

Kommunikation är en aktivitet som pågår hela dagen. Oförmågan att kunna det är kanske det största hindret för ett självständigt liv för dem med svåra funktionshinder.